

arx

AZƏRBAYCAN

ƏDƏBİ-BƏDİİ JURNAL

8

2012

AZƏRBAYCAN

8'2012

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Vaqif YUSİFLİ
Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Afaq Məsud, Ağamusa Axundov, Elçin, Əjdər Ol, Əkrəm Əylisli, Ədalət Əsgəroğlu, İsa Hüseynov, Məmməd Oruc, Mövlud Süleymanlı, Musa Yaqub, Saday Budaqlı, Salam, Vilayət Quliyev, Yaşar, Yusif Həsənbəy

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000

Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –

498-78-10

493-28-32

493-75-81

Mühasibat –

493-29-41

Çapa imzalanıb:

11.07.2012

Sifariş 2155

Tiraj 1000

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16,8 şərti çap vərəqi

E-mail:

azerbaljan@ayb.az

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

Bakı şəhəri,

"Azərbaycan"

nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur

Redaksiya çap olunmuş yazıları qəbul etmir.

"Məhəmməd Hadi və mətbuat (1905-1920)"

Bu yaxınlarda "Elm və təhsil" nəşriyyatı daha bir sanballı monoqrafiyanın nəşri ilə ədəbi-elmi ictimaiyyəti sevindirir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı və publisistikasının görkəmli nümayəndələrindən biri, milli Azərbaycan romantizminin yaradıcılarından M. Hədinin 1905-1920-ci illər Azərbaycan dövrü mətbuatında dərc olunan ədəbi, bədii və elmi irsinin tədqiqinə həsr edilən və Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə işiq üzün görən bu əsər "Məhəmməd Hadi və mətbuat (1905-1920)" adlanır.

Kitabın müəllifi uzun illər M. Hadi irsinin öyrənilməsi, toplanması və nəşrə hazırlanması ilə ciddi məşğul olan, doqquz kitabın, yüz qədər məqalənin müəllifi, mətnşünas alim, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru İslam Qəriblidir.

"Hadişünaslığa yeni töhfə" başlığı altında kitaba əhatəli ön söz yazan, monoqrafiyanın elmi məsləhətçisi və redaktoru akademik Bəkir Nəbiyev əsərə yüksək qiymət verərək qeyd edir ki, "M. Hədinin həyat və yaradıcılıq yolu bərdə müxtəlif monoqrafiyalara yazılıb kitablar çap edilə də, sənətkarın irsi, özəlliklə onun Azərbaycan dövrü mətbuatı ilə əlaqələri heç vaxt bu monoqrafiyada olduğu kimi əhatəli və hərtərəfli tədqiq edilməmiş, zəngin ədəbi-elmi yaradıcılığı bu şəkildə araşdırılmamışdır".

Bu bir həqiqətdir ki, Azərbaycan romantik poeziyasının beşiyi başında duran M. Hədinin orijinaldan oxumaq, onu dərk etmək, ideyaları ələməyə nüfuz etmək çətin məsələdir və bunun üçün xüsusi hazırlıq tələb olunur. Akademik Əziz Mirhəmədov məktəbinin yetişdirməsi olan İslam Qəribli hazırda bu sahənin ən mötəbər tədqiqatçılarından biri hesab olunur və oxuculara təqdim etdiyi bu əsər də onun əsl hədişünas və mətnşünas sərişəsinin məhsulu kimi meydana çıxmışdır.

Giriş, dörd fəsil, nitcə və kitabıyattan ibarət dörd yüz qırx səkkiz səhifəlik kitabın birinci fəslə "Məhəmməd Hadi irsi "Həyat" və "Füyuzat" səhifələrində" adlanır və yüz otuz beş səhifəlik bu fəsil yeddi paragrafa bölünür. Tədqiqatdan məlum olur ki, 1905-ci ilə qədər ədəbi-elmi əsəri ya olmayan, ya da olsa belə çap olunmayan, imzası heç bir mətbuat orqanında görünməyən M. Hadi "Həyat" qəzetinin 23 iyul 1905-ci il tarixli 35-ci sayında dərc etdirdiyi "Bəyani-həqiqət" adlı məqaləsi ilə mətbuat ələməyə gəlmiş, "Həyat" qəzeti qapanana qədər onun səhifələrində publisist-alim, şair və tərcüməçi kimi səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. Birinci paragrafa M. Hədinin ədəbiyyat və sənət ələməyə gəlişinə qədərki qısa qısa nəzər salan müəllif ikinci paragrafa ədəbin "Həyat" qəzetində çıxmış şeirlərini, üçüncü paragrafa bu qəzetdə dərc olunan məqalələrini, dördüncü paragrafa isə müəllifin "Həyat"ın sütunlarında işiq üzün görmüş poetik tərcümələrini tədqiq edir, bunların elmi-filoloji təhlilini verməklə yanaşı, tekstoloji mətnini də hazırlayır.

I. Qəriblinin qeyd etdiyi kimi, M. Hədinin "Füyuzat" məcmuəsi ilə əlaqələri bir qədər fərqli şəkildə olmuş, o, məcmuənin ilk sayından topluda ədəbi işçi kimi çalışmış və jurnal qapanana qədər orada fəaliyyətini davam etdirmişdir. "Həyat" qəzetində olduğu kimi, M. Hadi jurnalın səhifələrində də həm poetik, həm elmi-publisistik, həm də tərcümə əsərlərini dərc etdirmişdir. Müəllif həmin əsərləri müvafiq olaraq

"M. Hadi "Füyuzat"da, "Füyuzat"ın şairi", "Ədəbi-ictimai görüşlərini əks etdirən məqalə və publisistik əsərləri", "Orijinal əsərlərinə bənzəyən tərcümələri" başlıqları altında tədqiq etmiş, onların elmi-filoloji və tekstoloji təhlilini vermişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif tədqiqat prosesində M. Hədinin adları çəkilən mətbuat orqanlarında dərc olunmuş və sənətkarın istər sağlığında, istərsə də ölümündən sonra çap olunmuş kitablarına düşməyən, elmi ictimaiyyətə bəlli olmayan bir neçə şeirini, adı hədişünaslığa aid mənbələrin heç birində çəkilməyən bir sıra məqalələrini üzə çıxarmış, onları atərlə şəkildə təhlil etmişdir. Bundan başqa, M. Hədinin həmin mətbuat orqanlarında çıxıb kitablarına salınan bütün əsərlərlə qəzet və jurnal variantlarını tutuşdurmuş, bir çox yanlışlıqları islah etmişdir. Bir məsələni də mütləq qeyd etməliyə ki, o, üzə çıxartdığı bir neçə poetik nümunənin, otuz altı elmi-publisistik məqalənin təhlili ilə kifayətlənməmiş, onları ərəb qrafikasından yeni əlifbaya köçürərək izah və şərhlər yazmaqla tam şəkildə çapa hazır vəziyyətə gətirmiş və onların bir neçəsini müxtəlif mətbuat orqanlarında nəşr etdirərək ədəbi-elmi ictimaiyyətin ixtiyarına vermişdir.

Kitabın ikinci fəslə "M. Hədinin digər mətbuat orqanları ilə əlaqələri. Ədəbi-elmi irsi "Təzə həyat" qəzetinin sütunlarında" adlanır. Beş yarımbaşlıqdan ibarət olan bu fəsilə M. Hədinin "Dəbistan", "İrşad", "Təkamül", "Yoldaş" və "Təzə həyat" kimi mətbuat orqanlarında dərc olunmuş əsərləri araşdırılmışdır. Müəllif həmin əsərləri də M. Hədinin sağlığında və ölümündən sonra çıxan kitablarındakı mətnlərlə müqayisə etmiş, araşdırıcıların nəzərindən yayınmış bir neçə poetik, elmi-publisistik və tərcümə əsərlərini tədqiqatçı cəlb etmişdir.

M. Hadi yaradıcılığında maarifçilik və azadlıq ideyalarının təbliği, romantik sənətkarın satırıya meyli, cəmiyyətin və şəxsiyyətin inkişafı məsələləri, Şərq ilə Qərbin müqayisəsi, İran və Türkiyədə baş vermiş məsələlərə M. Hədinin münasibəti və s. bu kimi problemlər bu fəsilə konkret nümunələr əsasında şərh edilir. Müəllifin qənaətinə görə - biz bu qənaəti tamamilə doğru və haqlı hesab edirik - vətəni Azərbaycanın, xüsusiyyətləri səfəli, zəlalət içində çabalamaları, millət üçün ağılayan gözəllər səhifələrində sənətinə səs verilməməsi, haqqın zorun əlində əsir olması və s. bu kimi milli və ümumşəxsi problemlər M. Hədinin bu illər yaradıcılığının əsas, ana xəttini təşkil edir, I. Qəriblinin fikrincə, "dərdi söyləməklə kifayətlənməyən sənətkar dərdi təşxis etməyin də yolları göstərir" və bu yollar monoqrafiyada M. Hədinin əsərlərindən gətirilən sitatələr əsaslandırılır. O da maraqlıdır ki, müəllif irəli sürdüyü hər bir mülahizəni əsaslandırmaq üçün yetərinə misallar gətirir, müqayisələr aparır ki, bu da fikirlərin doğruluğuna heç bir şübhə yeri saxlamır.

Monoqrafiyasının üçüncü fəslini I. Qəribli "Sənətkarın "İttifaq", "Tərəqqi" və "Səda" qəzetlərindəki fəaliyyəti" adlandırır. Burada M. Hədinin adları qeyd olunan mətbuat orqanlarında dərc olunmuş bədii, elmi və tərcümə əsərləri külli halında tədqiqatçı cəlb olunmuş, ədəbi-ictimai ictimaiyyətə bəlli olmayan otuzdan artıq əsəri üzə çıxararaq tədqiq edilmişdir. Bu fəsilə, eyni zamanda 1910-cu ilin axırlarında Türkiyəyə gedən ədəbin oradan Bakıya göndərdiyi və müxtəlif mətbuat orqanlarında dərc olunmuş əsərləri bərdə də məlumat verilir, onlar təhlil olunmaqla yanaşı, tekstoloji baxımdan da araşdırılır.

Doqquz yarımbaşlıq və yüz on dörd səhifədən ibarət olan bu fəsilə də, əslində ayrıca, müstəqil bir tədqiqat kimi düşünmək olar.

Monoqrafiyanın dördüncü fəslə "M. Hədinin ədəbi fəaliyyətinin son illəri" adlanır. Bu fəsilə sənətkarın Türkiyədən qaçıtdıqdan sonra Azərbaycan dövrü mətbuatında dərc etdirdiyi əsərlərindən danışılır. Tədqiqatçı bu

materialları üç yarımbaşlıqda araşdırır və hər bir əsər barədə müfəssəl məlumat verir.

Birinci - "Türkiyədən qayıdan sənətkarın mətbuatla əlaqələri" adlı yarımbaşlıqda M. Hadinin Birinci Dünya müharibəsinə gətirdiyi dövrə qədər "İqbal", "Bəsirət", "Sədayi-həqq" qəzetlərində dərc etdirdiyi qırxdan yuxarı poetik və publisistik nümunələrə münasibət bildirilir.

"M. Hadinin cəbhədən yazdığıları mətbuat səhifələrində" onun müharibə meydanlarından Bakıya göndərdiyi, "Bəsirət", "İqdam", "Yeni İqdam", "Açıq söz", "Sövqat" qəzetlərində dərc olunmuş əsərləri barədə fikir və mülahizələr ümumiləşdirilmişdir.

Dördüncü fəslin sonuncu yarımbaşlığı belə adlanır: "M. Hadi və "Azərbaycan" qəzeti". Bu yarımbaşlıqda müharibə meydanlarından Azərbaycana qayıdan sənətkarın yaradıcılıq yolu izlənilmiş, onun "Bəsirət", "Övrəqi-nəfisə" qəzetlərində dərc olunmuş şeirləri təhlil olunmuş, ayrıca olaraq M. Hadinin "Azərbaycan" qəzeti ilə əlaqələri geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Burada sənətkarın "Azərbaycan" qəzetində dərc olunmuş poetik əsərləri ilə yanaşı, məqalələri də tədqiqata cəlb olunmuş, mətnlər bu tekstoloji baxımdan hazırlanmaqla, elmi-filoloji qiymətləri də verilmişdir.

Monoqrafiyanın diqqəti çəkən cəhətləri yetərincədir və onlardan ikisini qeyd etmək istədim. Bunlardan birincisi, əsərin dili məsələsidir. Dili ərəb və fars tərkibliəri ilə zəngin olan bir sənətkar haqqında bu qədər anlaşıqlı, bədii əsər kimi oxunaqlı monoqrafik tədqiqatın yazılması, həqiqətən, az-az təsadüf olunan bir hadisədir. İkincisi, M. Hadinin əsərlərində işlənən çoxlu Quran ayələrinin, Şərq fəlsəfəsi, ilahiyyatla bağlı işlənən söz, ifadə və bəzən də bütöv cümlələrin şərhidir ki, bunların öhdəsindən gəlmək tədqiqatçıdan xüsusi bacarıq və dərin savad tələb edir ki, bu cəhətlər müəllifdə olduğundan o, qarşısına qoyduğu mətləbə uğurla nail olub. Əsərdə irəli sürülən hər hansı bir fikir faktlar əsasında şərhini tapmışdır ki, bu fikirlərin əksəriyyətinə biz M. Hadi haqqında yazılan əvvəlki əsərlərin heç birində təsadüf etməmişik. Orasını da qeyd edirəm ki, müəllifin tədqiqata cəlb etdiyi yeni-yeni faktlar M. Hadinin həm dünyagörüşünü, həm də sənətkar fərdiyyətini öyrənmək üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əsərin ümumi məziyyətləri içərisində ən çox nəzərə çarpan məsələlərdən biri də klassik şərhin təhlil sistemində üstünlük verilməsidir. Ayrı-ayrı məsələlərin, konkret ədəbi nümunələrin izah və şərhinə geniş yer ayrılması bir tərəfdən ağır ərəb-fars ləfzləri ilə yüklənmiş M. Hadi poeziyasının özünün durulma ehtiyacından irəli gəlsə, digər tərəfdən fikrin oxucuya tam çatdırılması məqsədini daşıyır ki, bu da bəzən müəllifin konkretlikdən uzaqlaşaraq müəyyən təkrarlara yol verməsinə səbəb olur. Ancaq, hər halda, görülən böyük miqyaslı işin qarşısında bu cür xırda təkrarların olması təbiidir və bunlar əsərin dəyərinə qətiyyən xələl gətirmir.

Bəzi cəhətləri barədə tezisvari mülahizələrimizi bildirdiyimiz "Məhəmməd Hadi və mətbuat (1905-1920)" monoqrafiyası müasir ədəbiyyatşünaslığımızda yeri görünən, həlli vacib bir problemin bütöv mənzərəsini cəsarət və ustalıqla özündə etiva edən fundamental bir əsərdir. İlsam Qəribli kimi təvazökar, çox iş görüb az danışan, vicdanlı və inadkar, cəfəkeş tədqiqatçının ağır zəhmət bahasına ərəşəyə gətirdiyi bu əsər M. Hadi irsinin araşdırılması sahəsində, akademik Bəkir Nəbiyevin sözləri ilə deyəək, "hadişünaslıqda yeni bir mərhələnin başlanğıcı və cəsarətli bir addımdır".